

L'ESPERIT CAPITALISTA A LA CATALUNYA PREMODERNA

per Jaume Aurell i Cardona

Una de les discussions historiogràfiques més enriquidores i suggestives en el context de l'evolució de l'Europa medieval i moderna ha estat l'estudi de l'establiment del capitalisme a les zones més dinàmiques d'Occident. Certament, aquesta polèmica pot ser acusada de teòrica, inoperant i estèril¹. Però del que ningú pot dubtar a hores d'ara, amb la perspectiva que dona el pas del temps, és que l'esmentada discussió ha contribuït a dinamitzar força el panorama historiogràfic des dels inicis d'aquest segle, suggerint i refermant un seguit de conceptes que han estat a la base de moltes de les creacions i de les metodologies històriques posteriors.

Certament, una distinció massa marcada entre el "sistema econòmic feudal" i el "sistema econòmic capitalista" és un reduccionisme del qual cal defugir a l'hora d'endegar qualsevol plantejament historiogràfic rigorós. En aquesta visió simplista, l'economia medieval -artesanal, reclusa en un context rural o, a tot estirar, comarcal- hauria estat ofegada, de cop i volta, per un sistema econòmic modern, marcat per l'adveniment de les noves tècniques, el desenvolupament del gran comerç i de la banca i, en definitiva, per una concepció capitalista del treball i de la persona. Després d'uns inicis tremolencs, la historiografia ha anat matisant conceptes i rebutjant estereotips, destriant el que realment hi havia d'objectiu

---

1. J. HEERS, *La invención de la Edad Media*, Barcelona, 1995, pp. 35-36.

en l'anàlisi de l'assimilació d'una nova mentalitat per part dels agents econòmics més dinàmics de la societat europea dels segles XIV al XVI.

La qüestió de l'adveniment del capitalisme ha pres tradicionalment com a models la transformació dels mercaders italians, i s'ha limitat a descriure la seva influència en els centres urbans del nord d'Itàlia, Alemanya i Anglaterra. El que encara no ha estat dut a terme és l'estudi de l'influx d'aquests nous conceptes i formes de vida a Catalunya al llindar de l'edat moderna. No es tracta ara de fer una anàlisi exhaustiva al respecte, però sí d'intentar aplicar, a l'àmbit de la Catalunya dels segles XIV-XVI, els models historiogràfics elaborats per a altres indrets.

L'establiment d'un arquetipus historiogràfic

Per encarar correctament l'estudi de la difusió del capitalisme com a pràctica econòmica i com a mentalitat professional, cal esmentar els aspectes més representatius de la imatge, la configuració professional i la personalitat dels mercaders al llindar de l'edat moderna. Imatge que, cal dir-ho, ha estat molt debatuda entre la historiografia dedicada a l'estudi del mercader italià, però que té pocs precedents pel que fa als mercaders peninsulars o francesos.

En evocar la figura del mercader baixomedieval, tots tendim a fer-nos una idea força estereotipada de la seva imatge². En aquesta representació mental, el mercader seria el protagonista d'un fenomen nou i espectacular, concretat amb el creixement de les ciutats medievals i el desenvolupament d'una activitat econòmica capitalista. En aquest context, el mercader seria el forjador de la futura burgesia financera -la qual, més endavant, monopolitzaria les relacions socio-econòmiques i l'activitat política- i el creador de gran part dels nous models culturals que el renaixement imposarà. En aquesta imatge, el mercader lluita contra les estructures del món feudal amb els valors de la racionalitat, el càlcul i el risc inherents a l'aposta per una economia de mercat, i tendeix a dissoldre aquestes estructures fins que la burgesia ja es troba madura per a dur a terme la seva revolució política i econòmica definitiva.

---

2. Ja ens hem referit a aquest tema en J. AURELL i J.P. RUBIÉS, «Els mercaders catalans i la cultura, de l'Edat Mitjana al Renaixement», *Anuario de Estudios Medievales*, 23 (1993), pp. 221-255.

A la configuració d'aquesta imatge va contribuir decisivament l'obra de Henri Pirenne³, qui, amarat d'un positivisme de caire metodològic, va intentar aplicar l'esquema causa-efecte a la dialèctica creixement de les ciutats/expansió econòmica. L'historiador belga fonamenta metodològicament tot aquest plantejament, aclarint que el veritable bloqueig del comerç europeu no va venir determinat per l'assentament dels regnes germànics sinó per les invasions musulmanes. Si el comerç era la base de la riquesa, en tancar-se els mercats la decadència econòmica estava servida. La recuperació només va començar amb l'expansió del món urbà, en tornar a obrir nous mercats. L'empenta urbana arrossega el món rural que, amb les noves necessitats que es van creant, cerca el màxim rendiment a les terres. D'aquesta manera, es crea una major circulació monetària, que afavoreix i dinamitza encara més els intercanvis⁴.

H. Pirenne va encetar una polèmica historiogràfica força fecunda, les connotacions de la qual encara són ben presents -implícitament o explícita- en els treballs dedicats a l'expansió comercial i econòmica de l'Europa medieval. Els treballs posteriors han contribuït a enriquir -i, en alguns casos, a desmentir- les conclusions a què va arribar el pioner historiador belga. Tanmateix, el que ha restat com una herència innegable és el paper preponderant que ha estat atorgat al mercader en el procés de creixement de la societat europea medieval. A més, els mercaders són analitzats, a partir de l'aportació pirenniana, des del punt de vista de la seva configuració professional i de la seva organització social, i això afavoreix una visió més integrada de la seva aportació.

Els anys cinquanta i seixanta poden ser considerats els anys més productius, des del punt de vista de la creació del paradigma del mercader europeu: les excel·lents monografies publicades per Armando Sapori (1952)⁵ i Yves Renouard (1968)⁶ -totes dues centrades en la figura del mercader italià baixomedieval- són un exemple prou eloqüent. L'obra de Sapori és un recull de conferències en les quals l'autor reflexiona sobre

---

3. H. PIRENNE, *Las ciudades de la Edad Media*, Madrid, 1972 (1939) i la seva obra de síntesi *Historia económica y social de la Edad Media*, México, 1947.

4. No es pot negar que tot aquest circuit de factors és molt suggerent, i encara resta latent en molts dels plantejaments historiogràfics actuals.

5. A. SAPORI, *Le marchand italien au Moyen Age*, París, 1952.

6. Y. RENOARD, *Les hommes d'affaires italiens du Moyen Age*, París, 1968.

diversos aspectes de la vida i les conviccions dels mercaders italians: els trets més característics de la seva fisonomia (patriotisme, religió i cultura)⁷, de la seva mentalitat professional (sobretot aspectes relacionats més directament amb la seva feina comercial) i de la seva posició dins les relacions internacionals. El resultat final del treball de Saponi és una descripció molt detallada de la vida i les activitats dels mercaders, però normalment quedant-se en els factors més externs -activitat econòmica, relacions comercials, expressions espirituals-, sense aprofundir massa en els aspectes de les conviccions i dels valors més profunds de la cultura mercantil. La influència dels enfocaments i les idees de H. Pirenne encara es deixava sentir amb força en els seus plantejaments.

La monografia d'Yves Renouard apareix 16 anys després; s'hi detecta una major riquesa d'informació i, sobretot, la utilització d'una metodologia més avançada, tal com queda reflectit en la precisió i riquesa terminològica del capítol "L'essor du capitalisme financier et industriel". La coherència interna de l'obra es basa en un criteri cronològic, i l'autor s'atura al llindar de l'edat moderna. L'aportació més específica de Renouard està implícita en el mateix títol de l'obra (*hommes d'affaires*)⁸: totes les activitats i les formes de vida dels mercaders estan determinades per la dimensió econòmica de la feina mercantil. Els mercaders són capaços d'anar superant les circumstàncies adverses inherents a la seva feina (les incerteses dels començaments, l'assimilació del creixement urbà i de les noves tècniques comercials) gràcies a la seva ambició econòmica, que els durà finalment a assolir un plantejament capitalista. Renouard aconseguix plantejar amb rigor alguns aspectes de la vida del mercader italià que han donat lloc a enriquidors debats historiogràfics: la transformació de les mentalitats d'acord amb l'evolució de les tècniques comercials, la relació entre la cultura humanística i l'esperit capitalista⁹, la progressiva

7. Aspecte que després completaria amb l'article, aparegut l'any 1955, "La cultura del mercante medievale italiano", dins *Studi di storia economica (secoli XIII-XIV-XV)*, Florència, 1955; aquest treball no era sinó una resposta a un altre article de H. PIRENNE sobre la mateixa qüestió: "La instruction des marchands au moyen âge", *Annales d'histoire économique et sociale*, I (1929).

8. De fet, l'autor justifica aquesta expressió en la mateixa introducció del llibre (*Les hommes d'affaires...*, pp. 7-9).

9. En aquest sentit, són especialment recercats els treballs de Christian BEC sobre el mercader florentí i la cultura: C. BEC, *Les marchands écrivains à Florence. Affaires et humanisme à Florence, 1375-1434*, París, 1967 i Id., *Les livres des florentins (1413-1608)*, Florència, 1974.

sedentarització de la feina mercantil¹⁰ o la transcendència de la nova concepció del temps que incorpora el mercader¹¹. Sense deixar de banda els precedents que havien marcat historiadors de la talla d'un G. Luzzato¹², Y. Renouard aconsegueix renovar força els temes i la metodologia referents als mercaders medievals.

A partir dels anys seixanta, altres historiadors han contribuït a una major comprensió de la personalitat del mercader italià: Jacques Heers¹³, Jacques le Goff¹⁴, Roberto S. López -de qui els estudis són una original síntesi de positivisme pirennià amb les modernes corrents historiogràfiques¹⁵- i els treballs d'Alberto Tenenti sobre el mercader florentí¹⁶.

Els excel·lents treballs -sempre des d'una perspectiva més economicista que historiogràfica- de Federigo Melis¹⁷ mereixen un estudi a part. Melis atorga una importància fonamental a les innovacions tècniques en el

10. *Les hommes d'affaires...*, pp. 98 i 220-221. Del mercader-itinerant dels segles X-XI al mercader-sedentari dels segles XIV-XV hi ha un procés en què el comerciant canvia en gran mesura la seva forma de vida, a través de l'assimilació de les noves tècniques comercials i d'una millor organització de la feina. Junt a aquesta major sedentarització, el mercader italià assoleix una major seguretat en la feina, sense que això els faci defugir de les dimensions més arriscades de la mateixa -com els viatges comercials o les grans operacions financeres- (*Les hommes d'affaires...*, p. 255).

11. Vegeu, per exemple, els suggerents treballs de J. le GOFF sobre el ritme temporal que hom viu a la Baixa Edat Mitjana, aplegats en el volum *Lo maravilloso y lo cotidiano en el Occidente medieval*, Barcelona, 1985.

12. D'aquest historiador, cal destacar el seu suggestiu estudi *Storia economica d'Italia. Il Medioevo*, Roma, 1949, així com l'excel·lent article "Les noblesses. Les activités économiques du patriciat vénitien", *Annales d'Histoire économique et sociale*, 1937, que marca unes línies metodològiques força avançades al seu temps.

13. J. HEERS, *Gênes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, París, 1961. La seva és, probablement, l'aportació més decisiva des del punt de vista de la informació. A més, gràcies a aquesta generosa aportació de dades, va poder completar, uns anys després, la seva obra, amb una aconseguida síntesi metodològica: *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978.

14. J. le GOFF, *Mercaderes y banqueros de la Edad Media*, Barcelona, 1991 (1956).

15. Vegeu la seva obra clàssica R. S. LÓPEZ, *La révolution commerciale dans l'Europe médiévale*, 1974 i el seu interessant article sobre el mercader genovès: "Le marchand génois. Un profil collectif", *Annales. ESC*, XIII (1958), pp. 501-515.

16. A. TENENTI, *Florence à l'époque des Médicis*, París, 1968. L'obra cau, en alguns moments de l'exposició en un excessiu simplisme, però té la virtut d'aprofundir amb fermesa en les relacions comerç-cultura de la Florència de finals de l'edat mitjana. Fruit dels seus treballs de detall, darrerament ha publicat unes reflexions sobre la vida del mercader renaixentista: "El comerciante y el banquero", dins el recull *El hombre del Renacimiento*, Madrid, 1990 (1988), pp. 197-228. Per la Florència dels Medicis també és clau l'estudi de N. RUBINSTEIN, *The Government of Florence under the Medici, 1410-1494*, Oxford, 1966.

17. F. MELIS, *Aspetti della vita economica medievale: Studi nell'Archivio Datini di Prato*, I, Siena, 1962.

domini comptable, al desenvolupament de la banca en el sentit més modern, a la introducció del nou model del mercader emprenedor a partir de finals del segle XIV: en definitiva, a la formació del “mercader de la nova era”. Tanmateix, F. Melis és deutor -des del punt de vista del contingut i de la metodologia- dels treballs de R. de Roover, que va marcar un autèntic “abans i després” en la interpretació de les tècniques comercials. Aquest historiador va ser capaç, per primer cop, de relacionar tècniques comercials amb mentalitat, assolint una pulcritud metodològica molt avançada per al moment en què va escriure les seves obres. Destaquen especialment els seus estudis sobre la comptabilitat a doble partida i les lletres de canvi, amb el que suposaven d’avenç tècnic¹⁸.

Els articles d’Erich Maschke¹⁹, Gabriela Airaldi²⁰, Geo Pistarino²¹ i Marco Tangheroni²² i les monografies de Henri Bresc sobre Sicília²³ són uns bons exponents de la riquesa de matisos que ha anat assolint l’estudi del mercader italià al llarg d’aquests últims trenta anys. Tot i així, aquesta abundant i selecta producció historiogràfica consagrada a l’estudi del mercader italià, contrasta radicalment amb la dels altres mercaders europeus²⁴. Aquests contrast, a més, es constata des del punt de vista de l’enfocament metodològic i des del punt de vista de la manca de grans monografies. L’empobriment metodològic presenta, en el cas del mercader català, uns exemples evidents. Les monografies fonamentals sobre els

---

18. R. de ROOVER, “Aux origines d’une technique intellectuelle: la formation et l’expansion de la comptabilité à partie double”, *Annales d’Histoire économique et sociale*, 1937. De més endavant són: *Money, Banking and Credit in mediaeval Bruges*, 1948; *L’évolution de la lettre de change (XIV-XVIII siècles)*, 1953; i *The Rise and Decline of the Medici Bank*, 1963.

19. E. MASCHKE, “La mentalité des marchands européens au Moyen Age”, *Revue d’Histoire économique et sociale*, 42 (1964), pp. 457-484.

20. G. AIRALDI, “La cultura del mercante”, dins el recull *Cristoforo Colombo nella Genova del suo tempo*, Turí, 1985, pp. 186-208.

21. G. PISTARINO, “Genova medievale tra Oriente e Occidente”, *Nuova Rivista Storica*, LXXXI (1969), pp. 44-73.

22. M. TANGHERONI, “Les marchand italien: état de la question”, dins el recull *Le marchand au moyen age*, Reims, 1992, pp. 11-33. Aquest article és molt útil com a síntesi del que ha estat escrit fins ara sobre el tema.

23. H. BRESC, *Un monde méditerranéen: économie et société en Sicilie: 1300-1450*, Palais Farnèse, 1986. D’aquest autor també és interessant *Livre et société en Sicilie (1299-1499)*, Palermo, 1971.

24. Evidentment, això no vol dir que hi hagi excepcions, materialitzades sobretot en alguns excel·lents estudis sobre els mercaders francesos: P. WOLFF, *Commerces et marchands de Toulouse*, París, 1954.

mercaders catalans estan marcades per una decidida tendència economicista, que impedeix un aprofundiment en la influència de les actituds per damunt d'uns resultats financers concrets.

Els orígens del capitalisme com a praxi econòmica

Junt a la descripció de la imatge historiogràfica del mercader baixomedieval i modern, cal centrar la qüestió enregistant els trets més característics del que hom ha anomenat esperit capitalista, per aplicar-los després al cas concret dels mercaders catalans del lliandar de l'edat moderna. La progressiva assimilació d'una nova praxi econòmica per part dels agents comercials de l'Europa baixomedieval va ser plantejada, amb tota la seva cruessa i des de ben aviat, per Werner Sombart. En aquest punt, és lògic que els principals teoritzadors siguin investigadors situats en la frontera entre l'economia i la història. Per això, W. Sombart segueix la tradició d'uns quants economistes de primer ordre, com Adam Smith i J. M. Keynes o, per altra banda, la d'un sociòleg tan divulgat -com poc conegut- anomenat Max Weber. Importants línies d'investigació convergeixen, doncs, en aquest transcendental aspecte de la mentalitat professional dels mercaders.

A través bàsicament de dues obres²⁵, Sombart marca una dicotomia radical -i pràcticament en termes d'oposició- entre el "mercader medieval" i el "mercader modern"²⁶. Aquesta simplificació no deixa de ser un reduccionisme, molt coherent amb el planteig plenament positivista de l'historiador alemany. Però, a l'hora que dibuixava aquesta dicotomia tan senzilla, estava posant les bases per aclarir metodològicament què s'entenia per capitalisme i les condicions econòmiques i mentals necessàries per assolir-lo. D'aquesta manera, i gairebé d'una manera inconscient, deixava el camp franc per a una posterior revisió historiogràfica.

---

25. W. SOMBART, *Il capitalismo moderno* (trad. italiana de l'original alemany), especialment els capítols "Il giro degli affari" i "Il mercante", pp. 88 i ss.) i Id., *Le bourgeois, contribution a l'histoire morale et intellectuelle de l'homme économique moderne*, París, 1926. Per interpretar la seva obra i situar-la en el seu context adequat, és útil consultar H. M. ROBERTSON, *Aspects of the Rise of Economic Individualism*, Cambridge, 1933, que va obrir un interessant debat historiogràfic després dels seus comentaris a l'obra de W. Sombart.

26. De fet, en l'obra *Le bourgeois, contribution...*, es basa en una distinció-oposició entre una "mentalitat econòmica precapitalista", pròpia de l'economia medieval, i una "mentalitat capitalista", pròpia de l'època moderna.

Poc abans, Max Weber havia llançat les seves discutides teories sobre la facilitat amb què el capitalisme havia arrelat en el món protestant, i les dificultats que trobava entre els països que havien conservat la tradició catòlica²⁷. Partint d'uns fonaments economicistes, Weber analitza la realitat històrica, intentant cercar les relacions entre desenvolupament capitalista i conviccions religioses²⁸. El resultat és una curiosa síntesi entre un marxisme amb certa elaboració particular -fonamentada bàsicament en els criteris econòmics²⁹- i un positivisme històric certament original³⁰. Per a Max Weber, doncs, no hi haurà capitalista si no hi ha unes favorables condicions econòmiques, les quals també han d'ésser afavorides per unes condicions espirituals suficientment flexibles.

El primer historiador que va fer front d'una manera integral a la dicotomia mercader medieval anticapitalista / mercader modern / capitalista va ser, un cop més, H. Pirenne. L'historiador belga apunta l'existència d'un veritable capitalisme medieval, fonamentat en la natural tendència del mercader a enriquir-se³¹. El orígens del capitalisme daten de mitjan segle XIV i començaments del segle XV, quan, fins i tot, es pot parlar dels inicis d'una política mercantilista. Tanmateix, el que es desprèn de les seves apreciacions és que es refereixen bàsicament al mercader italià.

---

27. Fem servir el mot "discutibles" per definir aquesta teoria de Weber perquè ni els mateixos tractadistes de la seva obra es posen d'acord. J. A. MARAVALL, per exemple, afirma: *Recordemos que Lutero y la difusión del luteranismo -contra lo que a veces se dice, remitiendo a la obra de Max Weber muy impropriadamente- representaban en los países reformados la presencia de una mentalidad de "tradicionalismo económico -Estado moderno y mentalidad social (siglos XV a XVII)*, t. II., Madrid, 1986 (1972), p. 31-. Aquesta idea, per altra banda, no és, ni de bon tros, la més important de Max Weber ni la més reconeguda per tothom; el mateix W. Sombart creia que el protestantisme s'havia erigit com el principal enemic de la mentalitat econòmica capitalista.

28. M. WEBER, *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Barcelona, 1985 (1901). Tanmateix, les seves idees més bàsiques resten exposades a *Economía y Sociedad*, 2 vols., Mèxic, 1977 (1922).

29. Algunes de les seves frases són terminants en aquest sentit: per exemple, la distinció de dos termes metodològicament tan claus com els de *classe* i *estament*: «*las "clases" se organizan según las relaciones de producción y de adquisición de bienes; los "estamentos", según los principios de su consumo de bienes en las diversas formas específicas de su manera de vivir*» (*Economía y sociedad...*, p. 692). Idees com la "sociologia de la dominació" (*Id.*, cap. IX) o "religiositat burgesa" confirmen aquesta tendència.

30. Evidentment, el comentari que fem al text sobre l'obra de Max Weber no és més que una interpretació historiogràfica del seu pensament i de les seves idees sobre el tema del naixement del capitalisme. La seva producció literària, cal analitzar-la des d'una perspectiva més totalitzadora, començant per l'enfocament sociològic, que ara no podem endegar.

31. H. PIRENNE, *Historia económica y social...*, p. 164.

Amb aquests precedents historiogràfics, no esdevé estrany que A. Saporì comenci el seu article sobre la cultura del mercader italià desfermant un atac frontal contra les idees de Sombart³². Per a aquest, una conseqüència immediata de la manca d'esperit capitalista del mercader medieval era la manca de cultura. Saporì, en el seu article, demostra -amb dades- la falsedat de tal afirmació. De fet, molts dels articles posteriors han anat encaminats a demostrar que l'avançat esperit capitalista del mercader italià del segle XV estava fonamentat en la seva profunda cultura professional, religiosa i profana.

Des del punt de vista de la cronologia, W. Sombart sosté que el capitalisme modern -que es caracteritza pel progrés de la tècnica, la llibertat econòmica i l'ètica de la recerca del profit sense impediments morals- no es dona abans del segle XVI³³. Max Weber va recolzar aquesta cronologia, amb l'afirmació que el protestantisme va obrir una via que afavoria la recerca de la riquesa per si mateixa, assentant així un dels elements més essencials del capitalisme modern³⁴. Els treballs de Henri Pirenne, Gino Luzzato, Roberto S. López i Fanfani van reaccionar amb promptitud i van situar els inicis del capitalisme durant els segles XIV i XV, amb les lògiques variacions geogràfiques a causa de les diferents evolucions comarcals³⁵.

---

32. A. SAPORÌ, "La cultura del mercante...", pp. 53-55.

33. *Il capitalismo moderno...*, p. 10 i ss. Algunes de les idees exposades al text sobre la cronologia del capitalisme estan preses de J. KIRSHNER, "Les travaux de Raymond de Roover sur la pensée économique des scolastiques", *Annales, ESC*, 1975, pp. 318-338.

34. Vegeu *La ética protestante...*, en els capítols sobre aquesta qüestió i Ph. BESNARD, *Protestantisme et capitalisme: la controverse post-weberienne*, Paris, 1970, pp. 69-70.

35. Dels primers autors, ja hem citat els treballs més representatius. De FANFANI, destaca *Le origini dello spirito capitalistico in Italia*, Milà, 1933. G. LUZZATTO parla explícitament del mercader italià com el creador del model del gran emprenedor (*entrepreneur*) modern (Citat per Y. RENOUEAU, "Du nouveau sur les hommes d'affaires italiens du moyen age", *Annales, E.S.C.*, 1952, pp. 75-86).

36. Moltes altres contribucions historiogràfiques han vingut a enriquir extraordinàriament la problemàtica del naixement del capitalisme en l'Occident medieval. Però la mateixa varietat de les circumstàncies de cada lloc fa molt difícil l'enumeració exhaustiva. Aquí només hem volgut assentar les bases metodològiques de la qüestió, per no entrar en un tema que ens podria descentrar de l'estudi de la figura del mercader barceloní.

El mercader català i l'esperit capitalista

En aquest context historiogràfic, una de les qüestions fonamentals a plantejar és un tema força debatut en parlar del mercader italià, però que té molts pocs precedents a casa nostra: era el mercader català del lliandar de l'edat moderna un capitalista? Per esbrinar-ho, cal aprofundir en tres dels factors que més han contribuït al desenvolupament del capitalisme a les societats occidentals: la formació cultural i professional (l'educació), l'assimilació dels nous mètodes comercials (la tècnica) i el desenvolupament de l'esperit emprenedor (l'actitud). D'aquesta manera, s'arriba a aprofundir en un aspecte massa oblidat però essencial per a entendre l'evolució de la Catalunya medieval: el sentit del treball i les prioritats professionals³⁷.

L'estudi monogràfic de cadascun d'aquests tres factors (educació, tècnica, actitud) demostra que la condició bàsica perquè arrel·li un veritable capitalisme és un esperit activament emprenedor, que sàpiga superar les dificultats i els riscos inherents a la feina mercantil. Fins a quin punt el mercader va assolir aquest esperit d'empresa o es va quedar amb un model burgès-rendista és, bàsicament, la qüestió que cal analitzar.

Cal afirmar, des del principi, que la resposta a aquest interrogant té una significació molt precisa dins la cultura del mercader. La pràctica del capitalisme exigeix del mercader uns valors culturals, professionals i de conviccions profundes que ajuden a apregonar en la seva cultura, des del punt de vista més integral del seu significat. Per tant, no es tracta tant d'integrar aquestes reflexions dins d'una estèril polèmica historiogràfica, sinó més aviat d'intentar avançar una mica més en l'intricat món de les conviccions dels mercaders catalans, que tant van influir en la transició a la modernitat. Les condicions requerides per a l'assentament del capitalisme en un col·lectiu mercantil es poden resumir, bàsicament, en tres: el grau de cultura intel·lectual i professional, la capacitat d'assimilació dels nous mètodes comercials i l'adquisició d'un esperit emprenedor. A través de l'anàlisi de cadascuna d'elles, seguirem avançant en el coneixement de les actituds professionals del mercader català i podrem respondre a la qüestió plantejada.

---

37. Remetem als comentaris de J. E. RUIZ DOMÈNEC, *Lightening for the past of Barcelona*, article, de pròxima aparició, que l'autor ha tingut l'amabilitat de deixar-nos consultar.

La primera d'aquestes condicions és, doncs, el grau de cultura, entesa en la seva accepció d'acumulació de coneixements i -potser és més important- la capacitat d'assimilar-ne més. Entre algunes aportacions historiogràfiques i les dades que ens aporten els inventaris *post mortem*³⁸ podem fer-nos la idea que el mercader català es podia considerar un home amb una formació intel·lectual suficient.

Els mercaders, en primer lloc, eren capaços de llegir i escriure. Ho demostren els abundants llibres de comptes que trobem en el seu escriptori i el gust per la lectura d'entreteniment o religiosa. Aquest aspecte, que pot semblar molt bàsic, marcava la diferència en una societat eminentment analfabeta. Cal recordar, a més, que en aqueixa època, l'educació té encara un fort component retòric, de manera que personatges com Vicent Ferrer o Felip de Malla es difonen a través de l'oratòria³⁹. El mercader és capaç de llegir indistintament en llatí i en català, idoneïtat que també demostra el grau de la seva cultura intel·lectual. Fins i tot es troben alguns llibres en francès, com el cas d'algun llibre de cavalleria.

El fet que els mercaders llegissin i -sobretot- escrivissin, indica que participaven en la cultura l'elit, encara que sense arribar als graus de preparació intel·lectual dels mercaders italians. Aquesta formació intel·lectual va ser un dels factors que va contribuir més decisivament al seu prestigi com a grup social i a l'accés en l'elit política de la Catalunya de la seva època. Ara bé, la formació intel·lectual no estava a l'altura de la que va assolir, pel mateix període, el mercader italià⁴⁰. I per això -entre les raons principals-, no es pot parlar d'un veritable Renaixement a Catalunya -als nivells de l'italià-, tot i que sí que s'ha reivindicat un humanisme renaixentista molt específic per a la Península Ibèrica⁴¹.

38. Per una breu introducció metodològica a aquests documents, J. AURELL, "Els inventaris *post mortem* i la cultura dels mercaders medievals", *Medievalia*, 11 (1994), pp. 107-121.

39. En aquest sentit, és ben il·lustratiu el fet que no apareixin llibres d'aquests autors a les biblioteques dels mercaders catalans de l'època, tenint present la fama que van fruir (per les biblioteques dels mercaders, J. AURELL i J. P. RUBIÉS, "Els mercaders catalans...", pp. 245-251 i J. AURELL, "Espai social i entorn físic del mercader barceloní", *Acta Mediaevalia*, 13 (1992), pp. 270-272).

40. Per citar un cas específic, el mercader genovès tenia un grau de cultura molt superior al barceloní, tal com es desprèn de Georges JEHÉL, "Les marchand génois, un homme de culture", dins *Le marchand au moyen âge*, Reims, 1992, pp. 189-194.

41. Vegeu les reflexions que fa al respecte M. BATLLORI, *Humanismo y Renacimiento*, Barcelona, 1987, pp. 1-21. L. BADIA fa un plantejament més integrador i desmitificador a "El terme *humanisme* no defineix la cultura literària dels nostres escriptors en vulgar dels segles XIV i XV", *L'Avenç*, 200 (1996), pp. 20-23.

Possiblement cal relacionar el nivell cultural dels mercaders italians amb la cultura aristocràtica i burgesa que els envoltava, sobretot en relació amb l'humanisme. En aquest sentit, el paper digne però al capdavant mediocre del mercader català sembla correspondre's amb la recepció mediocre de la cultura francesa i de l'humanisme italià a les terres de la Corona d'Aragó.

El món de l'educació dels mercaders, per altra banda, no comptava amb uns mitjans tan sofisticats com els italians, que comprenia, per exemple, una institució tan peculiar i específica com el *fondaco*⁴². No resulta massa clar si rebia els coneixements teòrics a l'escola: el cert és que la veritable formació professional del mercader l'adquiria amb l'aprenentatge pràctic a la botiga i l'escriptori familiar⁴³. Els mercaders, des de ben aviat, reben una acurada formació per al desenvolupament de la seva feina. Els contractes d'aprenentatge són una bona mostra d'aquesta capacitat de confiar tasques comercials a gent molt jove. La formació professional del mercader era, doncs, eminentment pràctica. Els coneixements teòrics estaven determinats i orientats en gran mesura a la mateixa activitat mercantil. De fet, un cop rebien l'herència i el capital indispensable per emancipar-se econòmicament, es llançaven audaçment al món dels negocis⁴⁴: la discontinuïtat de la professió mercantil pares-fills no estava tan determinada pel desconeixement de la professió com per la manca d'interès envers els negocis comercials.

En resum, doncs, el mercader català pot ésser considerat un home culte, bon lector -de temes religiosos i d'esbarjo, indistintament-, coneixedor del seu ofici, amb un bon nombre d'anys dedicats a la seva formació professional, sense presses. Per la banda de la cultura, és bastant difícil trobar prou mancances perquè el mercader català no pugui assolir l'esperit capitalista.

La segona "condició" per aconseguir l'esperit capitalista és la capacitat d'assimilació de les noves tècniques comercials⁴⁵. L. Febvre i M. Bloch

42. A. SAPORI, "La cultura del mercante...", pp. 66 i ss.

43. C. CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1462...*, t. 1, p. 142 i ss.

44. Segons C. CARRÈRE, que empra una documentació específicament mercantil -contractes, comandes- els mercaders es casaven relativament tard (*Barcelona, 1380-1462...*, t. 1, p. 147 i ss.), realitat constatada també a través de l'anàlisi dels testaments de la mateixa època.

45. L. FEBVRE i M. BLOCH, "La technique des affaires: sa genèse", *Annales d'histoire économique et sociale*, 26 (1934), p. 133; L. FEBVRE, "Réflexions sur l'histoire des techniques", *Annales d'histoire économique et sociale*, 35 (1935), pp. 531-535 i R. de ROOVER, "Aux origines d'une technique"...

ja es plantejaven, en un article programàtic de l'any 1934, la transcendència del progrés de la tècnica, indispensable per entendre l'evolució econòmica i les variacions de la mentalitat; i poc després es preguntaven, passant a les concrecions: "comment concevoir le grand capitalisme moderne sans la comptabilité en partie double?". Als segles XV i XVI s'estaven operant uns canvis qualitius i quantitius quant al desenvolupament d'aquestes tècniques, el protagonista principal de les quals era, un cop més, el mercader italià. Cal analitzar ara si el mercader català estava a l'altura de les circumstàncies o si es va quedar en un mediocre aprenentatge d'aquestes noves tècniques. Hom ha escrit molt sobre els mètodes comercials a la Catalunya medieval. L'obra obligada de referència, tot i que molts dels seus plantejaments de contingut i de metodologia estan superats, segueix essent la d'André-E. Sayous⁴⁶.

Sayous ja documentava l'existència de tècniques i mètodes comercials, a partir dels segles XIII i XIV, com la comanda comercial -que després van estudiar magistralment Josep Maria Madurell i Arcadi Garcia⁴⁷-, la companyia comercial, els préstecs en forma de dipòsit, els complexos sistemes financers dels canviadors o els instruments de pagament immediatament anteriors a la lletra de canvi. Al segle XV, tots aquests mètodes es van consolidar amb institucions tan determinants com la Llotja, les assegurances marítimes, la lletra de canvi i la Taula de Canvis.

Els estudis posteriors han demostrat l'existència -i el coneixement teòric i pràctic per part dels mercaders catalans- de la comptabilitat mercantil, el xec, el funcionament de les fallides⁴⁸, els mecanismes interns de la Llotja, el Consolat de Mar, les companyies comercials i els consolats catalans a l'estranger, l'evolució de la interminable construcció del port de la ciutat⁴⁹, els avenços de la marina⁵⁰ i dels sistemes de co-propietat dels vaixells⁵¹, les interpretacions de les sempre complicades lletres de

46. A. E. YOUS, *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona, 1975.

47. *Comandas comerciales barcelonesas en la Baja Edad Media*, Barcelona, 1975.

48. Aquesta circumstància deuria ser relativament freqüent: als arxius barcelonins es troba algun cas tràgic, com el del mercader Guillem Rebassa, de qui es diu que era *un pobre molt vergonyant* (APP, *Llibre de Registre*, 1432-1433, f. 29r).

49. J. CABESTANY i J. SOBREQÜÉS, "La construcció del port de Barcelona al segle XV", *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, VII (1972).

50. A. GARCIA SANS, *Història de la marina catalana*, Barcelona, 1977.

51. N. COLL JULIÀ, "Aportación al estudio de los patronos y de la propiedad de las naves en Cataluña en la Baja Edad Media", *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1965, t. I, pp. 377-394.

canvi⁵² i de la comptabilitat de les companyies comercials⁵³. Els mercaders catalans, al capdavant, no va ser massa innovadors en els mètodes comercials emprats, però sí que van saber adaptar les noves pràctiques mercantils que els mercaders i financers italians estaven creant⁵⁴. La seva activitat comercial va estar ben complementada pels mètodes i pràctiques que en cada moment eren oportuns: bé sigui a través dels seus negocis⁵⁵ o a través d'una comptabilitat acuradament portada⁵⁶.

L'assimilació d'aquestes tècniques va ser verificada durant els segles baixomedievals, fins a arribar a la maduresa dels mètodes al segle XV. Però, tot i assolir un alt grau del coneixement i de l'aplicació, el mercader català mai no va estar a l'altura dels mercaders italians, a l'igual que en el grau de cultura intel·lectual. Els estudis de I. Melis⁵⁷ i de C. Bec⁵⁸,

52. A Catalunya no hi ha un De Roover però sí uns meritoris intents d'entrar en el complex món dels mètodes comptables de la Barcelona baixomedieval. El pioner va ser Arcadi GARCIA, "Precedentes de la letra de cambio en la Curia Fumada", *Ausa*, II (1955-1957).

53. J. M. MADURELL, "Contabilidad de una compañía mercantil trecentista barcelonesa (1334-1342)", *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXV (1965), pp. 421-526, i XXXVI (1966), pp. 457-546. E. VARELA, *Estudio del libro de cuentas de Jaume Tarascó, 1334-1338. Aspectos del comercio marítimo*. Tesis de Licenciatura, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984-1985 i V. HURTADO, "Els Mitjavila: una família de mercaders catalans (1334-1342)", *Actes del XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, Comunicacions, I*, Palma de Mallorca, 1989.

54. S. RIERA, *El comerç en el marc econòmic de Catalunya*, Barcelona, 1983, p. 65.

55. Alguns protocols de notaris ens han deixat bones mostres de les concretes aplicacions d'alguns d'aquests mètodes. No podem fer-ne aquí el detall, però podem citar algun d'aquests protocols: AHPB, Bernat NADAL, *Manual de contratos de Pedro Arnaldo, 1388-1395*; AHPB, Tomàs de BELLMUNT, *Pliego de escrituras sueltas y fragmentos de manual de varios años*; AHPB, Guillem DONADEU, *Primo libro contractum venerabilium defensorum artis mercantilis civitatis Barchinone, 1402-1404* (el llibre del defensor de l'art de la mercaderia); AHPB, *Liber secundus contractum faciencium pro hereditibus venerabili Petro de Ossello, quondam mercatoris civis Barchinone, 1399-1403*; AHCB, Arxiu Notarial, IX, 13, *Documents mercantils*, etc.

56. Alguns exemples a ACB, EXTRAVAGANTS, *Comptes d'un comerciant de robes*, 1380; ACB, EXTRAVAGANTS, *Comptes de Jaume Colom, 3 vols.*, 1400-1404; ACB, EXTRAVAGANTS, *Comptes de Francesc Loral*, 1415-1425; ACB, EXTRAVAGANTS, *Comptes de Joan Gasull*, 1423-1456.

57. *Storia della ragioneria. Contributo alla conoscenza e interpretazione delle fonti più significative della Storia Economica*, Bolònia, 1950, especialment pp. 442-448. Aquesta és una contribució essencial per a l'estudi dels orígens de la comptabilitat a partida doble (que, segons l'autor, ja existia a la Florència de finals del segle XIII).

58. *Il libro degli affari proprii di casa de Lapo di Giovanni Niccoloni de' Strigatti*, París, 1969. En aquesta extensa monografia, on apareix comentat un llibre de negocis del 1380, es demostra que el mercader italià estava preparat per a resoldre els complicats comptes que s'anaven presentant quotidianament, i permetien conèixer així la marxa exacta dels seus negocis. Vegeu també J. HEFERS, *Le livre de comptes de Giovanni Piccamiglio, homme d'affaires genois, 1456-1459*, París, 1959.

entre d'altres, han demostrat que en aquest punt el mercader català també estava bastant lluny dels resultats assolits en la península itàlica. Però el que cal afirmar com a conclusió és que en el camp de les tècniques, el mercader català també havia creat un context idoni -almenys suficient- per a la creació de l'esperit capitalista.

El grau de cultura i l'assimilació de les tècniques comercials estaven, doncs, prou desenvolupats en els mercaders catalans, tot i que, en ambdós casos, no s'havia arribat als paràmetres dels mercaders italians. De fet, aquests dos paràmetres estaven necessàriament units. Van ser precisament els mercaders que, amb els seus mitjans, les seves inquietuds culturals, la seva influència social i la seva mentalitat capdavantera van crear el clima intel·lectual i material necessari per afavorir un moviment amb l'extraordinària transcendència com va ser el Renaixement italià⁵⁹: al llindar de l'edat moderna hi va haver unes relacions profundes entre el món cultural i el món mercantil. No és estrany, així, que els mercaders catalans unissin, a la seva preparació professional -concretada en l'assimilació de les tècniques comercials del moment-, una activa preocupació per tal d'augmentar la seva cultura intel·lectual. Una altra qüestió -que supera amb escreix els límits del nostre treball- és en quina mesura els mercaders catalans van tenir prou reserves econòmiques i mentals per exercir un actiu mecenatge artístic.

El fracàs de l'esperit emprenedor

Acudint a una reducció ben il·lustrativa i força arrelada en la historiografia dedicada a l'estudi del mercader medieval, caldria distingir el mercader-emprenedor, que predomina en l'impuls de creixement dels segles XII i XIII, del burgès-rendista, que finalment s'imposa al segle XV. En aquest procés, es produeix una transició en les actituds predominants dels grups socials hegemònics urbans; una transició que reproduïx a gran escala el que ja era una tendència implícita en els mateixos mecanismes d'ascens social. Durant el segle XV, una de les preocupacions més grans del mercader és la lluita per l'hegemonia política i social -fins i

---

59. Y. RENOUIARD, *Affaires et culture à Florence in il Quattrocento*, Florència, 1954, citat per C. BEC, *Les marchands écrivains...*, p. 14.

tot per damunt de la preocupació per treure el màxim profit dels seus negocis mercantils-, que es materialitza en les seves aspiracions per assimilar-se al patriciat urbà.

Els mercaders catalans no són tampoc aquí una excepció, i sofreixen una evolució dels valors interns imperants dins del grup social: la valoració del patrimoni immoble per damunt dels béns mobles, la tendència a invertir en la còmoda seguretat -no sempre massa productiva- que donen censals i violaris o la lluita per assegurar-se una situació privilegiada en el govern de la ciutat. Al capdavall, el grup social dels mercaders tendeix progressivament a un model cada cop més immobiliista i lliure de riscos. Certament, i en raó sobretot dels seus orígens socials⁶⁰, el mercader català sempre havia confiat part del seu capital a activitats complementàries del comerç: inversió en béns rústics, especulació immobiliària o adquisició de rendes. Però aquestes pràctiques tenien com a finalitat gairebé exclusiva reduir els riscos inherents a una inversió íntegrament dedicada al comerç. Ara, a finals del segle XIV i durant tot el segle XV, predominen altres motivacions, com el prestigi social o la tranquil·litat i seguretat d'una vida rendista.

Ultra altres consideracions de tipus més contextuals -crisi econòmica, tancament del comerç mediterrani, efectes de les pestes-, el que havia succeït és que el mercader català havia anat perdent l'esperit emprenedor que tant l'havia caracteritzat en els orígens del procés expansiu de la Catalunya baixomedieval. Amb l'expressió "esperit emprenedor" pensem en una determinada qualitat del mercader baixomedieval europeu, que el va dur a unes consecucions culturals i econòmiques molt més ambiciosos del que els corresponia en el seu paper dins la societat. De fet, aquest esperit va ser el que els va empènyer a una conquesta del mercat internacional, lluny de les operacions regionals que havien determinat les seves activitats comercials abans del renaixement urbà⁶¹.

Alguns estudis centrats en l'anàlisi del funcionament del món econòmic i financer contemporani han revisat metodològicament el concepte de

---

60. Sobre els orígens socials i l'evolució dels mercaders catalans durant l'edat mitjana, és de gran utilitat acudir a S. P. BENSCH, *Barcelona and its rulers*, Cambridge, 1995.

61. G. LUZZATTO, *Storia economica d'Italia. Il Medioevo*, Roma, 1949, t. 2, pp. 230-250. Aquest historiador parla d'una evolució del petit mercader dels segles X-XI als grans operadors internacionals dels segles XIII-XV.

l'emprenedor⁶², com un dels agents bàsics de tota activitat dirigida a lucrar guanys des del punt de vista del capitalisme comercial. De fet, en les últimes dècades ha estat divulgada i popularitzada la figura de l'*entrepreneurship* en els països desenvolupats⁶³, que simbolitza la capacitat de dirigir i orientar un col·lectiu de persones i de capital en ordre a una consecució econòmica ambiciosa. El desenvolupament d'aquesta empresa faria necessari un seguit de condicions humanes i professionals, que coincidirien precisament amb les característiques pròpies de l'esperit emprenedor de què venim parlant⁶⁴.

L'emprenedor és la personificació de la iniciativa empresarial, de la capacitat d'assumir uns riscos en funció a rebre uns beneficis comercials, de la creació de mercat, de l'organització dinàmica de la feina: condicions totes elles imprescindibles per assolir l'esperit capitalista. Una bona definició la dona l'economista Charles Hofer: l'emprenedor és aquell que persegueix oportunitats amb el propòsit prioritari d'obtenir un benefici i un creixement sense preocupar-se pels recursos que en aquell moment ell mateix controla⁶⁵. Un dels aspectes més bàsics que configuren la personalitat de l'*entrepreneur* és l'educació i l'entorn social.

En el cas del mercader català medieval, el predomini de l'educació pràctica sobre la teòrica⁶⁶ va provocar, amb el pas del temps, una pèrdua de capacitat integradora de la seva feina, empobrint força el seu camp

62. Aquest mot està pres de la traducció literal de l'accepció en llengua francesa –llengua original del concepte– i anglesa (*entrepreneur*) i va ser introduït en la bibliografia econòmica pel teòric Richard Cantillon, a mitjans del segle XVIII, per identificar qui prenia la responsabilitat de posar en marxa i dur a terme un projecte. La seva obra va ser reeditada: R. CANTILLON, *Essai sur la nature du commerce en général*, Londres, MacMillan, 1931. Joan Stuart Mill va utilitzar amb freqüència el concepte al mateix temps que el popularitzava (*Principles of Political Economy*, Londres, Longmans, 1909) i Joseph Schumpeter el va "rescatar" als anys trenta (*Can Capitalism Survive?*, Nueva York, Harper and Row, 1950). Alguns d'aquests treballs són comentats amb precisió en un interessant assaig de Pedro NUENO, *Hacia un concepto integral del emprendedor*, Pamplona, 1988.

63. Per a una major comprensió d'aquest procés remetem a J. L. ÁLVAREZ ÁLVAREZ, *The International Diffusion of the New Entrepreneurship Movement: a Study in the Sociology of Organizational Knowledge*, tesi doctoral encara inèdita, Harvard University, 1991.

64. Aquestes idees, per altra banda, van ser plantejades ja fa algunes dècades: A. H. COLE, "The Entrepreneur: Introductory Remarks", *American Review of Economics* (V.1968) i W. BAUMOL, "Entrepreneurship in Economic Theory", *American Review of Economics* (V.1968).

65. *Entrepreneurship Research: Past, Present and Future*, Conferència pronunciada a la Doctoral Convocation, Harvard Business School, Boston (MASS.), 7.VI. 1988, citada per P. NUENO, *Hacia un concepto integral...*, p. 12.

66. La veritable formació professional s'adquiria amb l'aprenentatge a casa d'un mercader, no a l'escola (C. CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1461...*, T. I, P. 142).

d'actuació. En aquest sentit, el contrast amb la formació del mercader italià -l'organització de l'educació de la qual conjugava amb molta més ambició els vessants teòrics i pràctics- és molt il·lustratiu. La manca d'emprenedors produeix una paralització molt nociva no solament des del punt de vista de l'activitat econòmica, sinó també des del punt de vista de la dinàmica social. Els mercaders italians van anar, en aquest punt, molt per davant respecte a les altres societats mercantils del moment, personificant uns models que han transcendit tota barrera geogràfica i cronològica. No és estrany, doncs, que genovesos, florentins i venecians estiguessin molt més preparats per assolir l'esperit capitalista que s'estava forjant a través de la dinamització política i comercial, verificada en la societat europea del segle XV.

Aquest contrast també és ben patent pel que fa al context social. Per una banda, el mercader català no estava envoltat per una extensa zona amb gran tradició comercial. Això era molt diferent, per exemple, al nord d'Itàlia, on en un espai relativament petit convergien places comercials amb una gran tradició. Però és que, a més, el context tampoc no l'afavoria gens, atès que el prestigi social venia sobretot determinat per l'adquisició de béns patrimonials -per tant, no comercials- i per l'activa presència en la vida pública -que també els distreia de la seva activitat mercantil-.

A la Itàlia del segle XV van anar apareixen les idees que van justificar doctrinalment tot aquest moviment ascendent dels valors capitalistes. Tractadistes com C. Salutati, L. B. Alberti o G. Pontano expressen en els seus escrits un nou sentiment de la riquesa i deixa de tenir el sentit pejoratiu que havia tingut fins aleshores. Alguns escolàstics -S. Antoni de Florència, S. Bernardí de Siena- deixen la porta oberta a la licitud de les noves actituds capitalistes⁶⁷. El mercader italià estava justificat en la seva cursa vers el capitalisme incipient, i W. Shakespeare, dos segles després, va saber reflectir, amb una gran clarividència, el prestigi del mercader, precisament per aquesta qualitat: l'afany d'enriquiment i la superació de la por davant la temuda fallida⁶⁸. És, precisament, en aquest context on

67. J. A. MARAVALL, *Estado Moderno...*, t. II, p. 113 i ss.

68. A la seva magistral obra de teatre *El mercader de Venècia*, els valors de l'esperit emprenedor i de l'afany de superació dels riscos comercials estan associats a les virtuts de servei a la societat i a l'altruisme més fervent. El mercader protagonista és la personificació de tots aquests valors impen-

s'emmarquen els elogis a l'activitat mercantil d'un Eiximenis. Però -la diferència és clau-, el franciscà *tolera* el desig de riqueses i l'afany de luxe inherents a la vida dels mercaders, però sempre que estigui ordenada al benefici de la societat. Mai no justifica aquestes actituds per si mateixes. En aquest sentit, és prou eloqüent que a les biblioteques dels mercaders catalans hi hagi força obres d'Eiximenis i, en canvi, estiguin impermeabilitzades per a l'entrada de les obres dels moralistes italians.

El resultat és que el mercader català del segle XV és un operador econòmic a la defensiva, a qui pot més la seguretat del bé establert que el risc del benefici de la inversió comercial. Els negocis financers i rendistes estan de moda. La ciutat es debat entre l'intent de reviscolar la tradició comercial per una banda i, per l'altra, l'ímpetu imparable de la renovada puixança dels valors inherents a la vida rendista, els beneficis del món financer i l'augment del prestigi social a través de l'adquisició de patrimoni i de la intervenció en els afers polítics de la ciutat. Les lluites polítiques i els conflictes socials de les ciutats catalanes durant el segle XV -culminats dramàticament amb la guerra civil de 1462-1472- són un continu estira i arronsa d'aquestes dues actituds vitals.

Conclusions

Aquestes són algunes de les conseqüències més directes de la pèrdua del sentit d'empresa del mercader català, i del seu progressiu aburgesament. En aquestes circumstàncies, el capitalisme -entès en primer lloc com una actitud i, només després, com una pràctica econòmica- no va poder arrelar a la Catalunya del segle XV, perquè no va trobar el substrat necessari per fer prevaler els valors socioculturals inherents a la seva dinàmica. El mercader català no va assolir l'esperit capitalista perquè li va faltar, en el moment clau, l'alè indispensable per llençar-se a la conquesta dels nous valors, preferint restar còmodament aferrat a un model cada cop més immobiliària i rendista. Aquesta actitud, en el fons, va sortir encara més enfortida després de la guerra civil del 1462, amarant amb la seva presència la vida i la pràctica econòmica de la Catalunya dels segles XVI i XVII.

L'evolució de la mentalitat professional del mercader català al llarg dels segles medievals presenta uns matisos que en cap cas es poden generalitzar, perquè mostra unes fases ben distingides: si al començament de l'expansió els valors imperants defugien de tota actitud immobiliària, al

llindar de l'edat moderna el mercader català no va ser capaç d'assimilar els nous valors que s'estaven introduint en el món mercantil de l'Europa del seu temps, materialitzats en el triomf de l'esperit capitalista. Els interessos d'aquest grup social s'identifiquen cada cop més estretament amb la percepció d'unes rendes públiques⁶⁹ que absorbeixen tots els recursos fiscals, cada vegada més difícilment recaptables⁷⁰, per a pagar els interessos d'uns capitals que foren venuts en el passat, quan calia satisfer necessitats urgents. Tots aquests problemes no semblen angoixar massa el mercader, preocupat més aviat per accedir a aquest grup social dominant a través -entre altres recursos- de la compra del deute públic.

En aquest procés, hi ha necessàriament una pèrdua de confiança en el comerç com a activitat econòmica. Els condicionaments externs (competència estrangera, corsarisme, expansió turca) haurien d'haver influït, però les funcions bàsiques del comerç i els seus beneficis van seguir existint, almenys fins a la guerra civil de 1462-1472⁷¹. Ara bé, el factor que sembla més decisiu entra en el terreny de les subjectivitats i de les actituds.

El mercader català no va ser capaç de practicar un autèntic esperit capitalista, precisament perquè li va faltar aquesta determinació -actitud interior- de cercar els guanys a través d'unes activitats més agressives i arriscades, però al mateix temps més productives. El model que va reeixir va ser el del mercader rendista, que cerca la seguretat per damunt de tot, que contempla el mar amb por⁷², com una amenaça -no com una esperança- i que, fins a cert punt, comparteix el catastrofisme motivat per les crisis de subsistència que van sacsejar periòdicament la Catalunya dels segles XIV i XV⁷³. Model que seria el contrapès i l'abandonament generalitzat dels valors del mercader-emprenedor i del mercader-corsari -totes

69. Caldria citar aquí Y. ROUSTIT, "La consolidation de la dette publique a Barcelona au milieu du XIVe siècle", *Estudios de Historia Moderna*, Barcelona, IV (1954), com un estudi adreçat a analitzar les conseqüències que va tenir per a la ciutat la contínua emissió de deute públic a partir de mitjan segle XIV.

70. Idea implícita al llarg de tot el treball de J. BROUSSOLLE, "Les impositions municipales de Barcelona de 1328 à 1662", *Estudios de Historia Moderna*, V (1955).

71. Aquesta és una de les conclusions fonamentals del documentat treball de M. del TREPPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Barcelona, 1976.

72. En aquest sentit, són prou eloqüents alguns dels comentaris que els mercaders feien a l'inici dels seus testaments, apuntant el perill d'un viatge comercial imminent com a causa suficient per a testar.

73. No justifiquem aquí l'existència d'una crisi econòmica sinó més aviat alguns episodis singulars -però ben detectats i soferts pels mateixos ciutadans-, com són la Pesta Negra del 1348 o el *mal any primer* del 1333.

dues activitats foren compatibles⁷⁴- que accepta el risc per a obtenir un guany, que es llença a l'aventura i que eventualment tendeix a trencar els límits heredats dels seus ascendents.

L'esperit capitalista demanava una amplitud de mires -des del punt de vista de les pràctiques econòmiques i, sobretot, des del punt de vista de les actituds interiors- que el mercader català no va ser capaç d'assumir per l'excessiu respecte als valors tradicionals, per la preocupació d'ascendir en la piràmide social i per la decidida inclinació vers les inversions rendistes. El mercader de finals de l'edat mitjana més que tendir a un model emprenedor, aposta per l'*aburgement* dels seus valors. D'aquesta manera, deixen de primar els coneixements tècnics (essencials en els mercaders per elaborar uns principis de racionalitat i de càlcul tan propis de la seva empenta original) en favor d'una cultura retòrica i poc connectada amb la realitat. És des d'aquest punt de vista que cal interpretar la desafortada afecció per la lectura d'alguns mercaders i la manca d'una tradició científica de pes.

El burgès-rendista del segle XV també tendeix a reforçar els criteris de jerarquització social, amb les conseqüents rigideses ideològiques, que facilitaran un ambient propici per als desordres urbans⁷⁵. L'elaboració de la matrícula dels mercaders a finals de segle⁷⁶ és un altre fet que quadra perfectament amb aquesta *nova* mentalitat, i és una manifestació més de l'opció del grup social vers aquest model. Tota aquesta situació contrasta radicalment amb el context de la Itàlia contemporània, on el valors inherents al capitalisme comercial havien arrelat amb *força*⁷⁷ i, pel que fa al models culturals, es va concretar en una forta tendència vers una mentalitat i unes formes de vida que estaven molt més relacionades amb un procés d'*ennobliment* que en un retorn als valors purament comercials i emprenedors.

74. A. UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, 1986.

75. Per les actives lluites urbanes de la Barcelona del segle XV, C. BATLLE, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, 1973.

76. Vegeu les interessants reflexions, al respecte, de J. L. PALOS, *Catalunya a l'imperi dels Àustria*, Lleida, 1994, pp. 403 i ss., com també J. AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714* i J. CABESTANY, "Nómina de la "Matrícula de mercaderes" de Barcelona (1479-1699)", *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pp. 167-184.

77. J. HEERS, *Gênes au XVe...*, p. 191-192: *L'économie est donc caractérisée par des techniques de forme très moderne, de forme "capitaliste"... Gênes, comme sans doute plusieurs grands centres italiens, est déjà marquée par les techniques du capitalisme moderne.*